

національна революція середини XVII ст.: проблеми, пошуки, рішення / В. Смолій, В. Степанков. – К.: Інститут історії України НАН України, 1999. – С. 43.

Отримано: 12.11.2016 р.

Олексій Струкевич

ПОЛІТИКО-КУЛЬТУРНЕ ОБЛИЧЧЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕЛІТИ ПЕРІОДУ ГЕТЬМАНУВАННЯ ПЕТРА ДОРОШЕНКА

В українській історіографічній літературі з кінця XIX ст. чітко визначилася тенденція зображення Петра Дорошенка «продовжувачем курсу Б. Хмельницького» (М. Грушевський), «непохитним українським володарем у прагненні добиватися для України «політичної незалежності і самостійності» (А. Стороженко), послідовним прихильником ідеї соборності, який «бажав з'єднати усю Україну – і Право- і Лівобережну – під своїм єдиним урядом» (Д. Багалій), патріотом, який інтереси Батьківщини ставив «вище приватних і станових інтересів» (Д. Яворницький), гетьманом, якого «доля нібито спеціально обрала для того, щоб у житті й діяльності однієї людини сфокусувати всю велич і трагізм тієї складної й неоднозначної епохи» (В. Смолій, В. Степанков)¹.

Водночас залишаються актуальними слова Дмитра Дорошенка, який звертає увагу сучасних дослідників на потребу «простежити та в'яснити провідні думки, які йому <...> присвічували» в боротьбі за незалежну державу².

Вважаємо, що наша публікація додасть певної інформації до висвітлення тих провідних думок гетьмана та його оточення, якими вони керувалися у боротьбі за державність України. Ми зосередимося на питаннях бачення старшинами, очоленими П. Дорошенком таких світоглядних для політичної еліти політико-культурних орієнтацій як політична суб'єктність України-Гетьманщини, протекція, підданство, ставлення до монархів та їх представників.

Насамперед Петро Дорошенко продовжував політико-культурну традицію Богдана Хмельницького щодо сприйняття Руси-України окремим політичним утворенням на теренах Європи. Протягом боротьби за державність П. Дорошенку ідею політичної суб'єктності України доводилося представляти у різних формулюваннях та контекстах. Так, у часи не дуже то сприятливих для української державності обставин гетьман допускав, що політична суб'єктність України можлива і в межах спільної держави з Польщею. У листі до коронного підканцлера А. Ольшевського від 15 березня 1670 р. гетьман звертає увагу на те, що польські урядові установи в своїх документах дуже часто згадують лише Корону Польську й Князівство Литовське, а «Русь викидають за плота», запитуючи наприкінці, чи є справедливим називати короля «князем руським», а про саме князівство ніде не згадувати³.

У цьому формулюванні прочитується факт інтегрованості гетьмана до системи політико-культурних цінностей Речі Посполитої та готовність включитися до її регулятивно-комунікаційних механізмів. Але включення до складу Речі Посполитої у якості політично автономного суб'єкта, як видно з інтерпретацій титулування польського короля, гетьманом допускається лише за умови, що українські політичні інституції виступали б одним з джерел влади центральних інституцій спільної держави.

Водночас, політико-культурним ідеалом П. Дорошенка завжди залишалася нічим не обмежена політична суб'єктність. Дана політико-культурна орієнтація виявляється у цілому комплексі поглядів на організацію внутрішньополітичного життя гетьманату. Так, факт наявності чітких орієнтацій на такий його значущий прояв суверенітету як самостійне забезпечення порядку у своєму суспільстві, підпорядкування гетьманській владі усіх суб'єктів політичного життя, а тим більше – представників чужої державності, зафіксовано у прагненні гетьмана тримати у власному підпорядкуванні польське військо на теренах гетьманату. Так під час переговорів з польськими комісарами в Острозі щодо випадків введення (за проханням української сторони) польського війська, П. Дорошенко вимагає: «Проте ж ті коронні послані під начальством гетьмана війська запорозького мають бути»⁴.

Суб'єктність Війська Запорозького як держави є критерієм оцінки і зовнішньополітичних ситуацій, що виникають навколо України-Гетьманщини, поведінки у тих ситуаціях інших держав. Так, орієнтації щодо суб'єктності в міждержавних стосунках займали у політико-культурному комплексі української політичної еліти настільки вагоме місце, що могли розглядатися як цілком достатня підстава для відмови тому чи іншому монарху у сподіваннях отримати українців у якості підданих. Так, посилаючись саме на нехтування російським царем та польським королем природного права суб'єктності Війська Запорозького на міжнародній арені, Г. Дорошенко та Л. Бускевич відмовили послу В. Тяпкіну, як той повідомляв 20 січня 1668 р., навіть у припущенні стосовно можливості підданства цареві: «...Минулими ж роками обидва великі государі <...> утвердили вічно договір на тому, що між ними <...> ніякої комісії і посольства <...> без відома війська Запорозького і без козацьких послів не проводити; а нині <...> як між великими государями мир утвердився і про Малоросійську землю обопільних задніпровських народів постанову вчинили, і від війська ж Запорозького не тільки щоб послам веліли бути, і відомості їм про постанову не вчинили, і тим же великі государі договір свій порушили». До речі, правобережні старшини тут піднімалися над регіональними настроями і ставили у вину російській стороні, що вона не запросила й послів лівобережного гетьмана: «...А то ж і Брюховецький про те нічого не відає»⁵.

Вибудовуючи свою власну державу, вступаючи і міждержавні стосунки, українські гетьмани не могли не визнавати тогочасної ієрархії монархів та погоджуватися на визнання свого статусу у якості володарів третього ієрархічного рівня – ілюстріссімусів і то лише де-факто. Проте це визнання не спонукало

гетьмаїв іти на поступки законним монархам лише з огляду на їхній вищий, за тодішніми політичними традиціями, статус.

Готовність визнавати московського монарха як серенісімуса – незалежного володаря – не означала відмови від паритетності у стосунках з Москвою і на правому березі Дніпра. Так, у січні 1669 р. П. Дорошенко стосовно проблеми обміну українських та московських полонених, зі слів московського посланця ротмістра К. Байкіна, сказав таке: «Як великий государ накаже Малоросійських міст взятих Черкас відпустити як раніше, і він гетьман тих воєвод і всіляких чинів людей полоняників до великого государя відпустить зразу ж...»⁶. Подібного змісту заяви П. Дорошенком з наголосом на повернення тих українців, які потрапили до Сибіру за гетьманування Брюховецького, було зроблено ще в травні та липні 1669 р.⁷.

Про те, що визнання старшинами свого підданства якомусь із монархів не позбавляло їх орієнтацій на підпорядкування своєї діяльності потребам та інтересам Вітчизни яскраво засвідчує лист наказного гетьмана Я. Лизогуба та ряду правобережних полковників до лубенчан від 29 січня 1670 р.: «...Хай цар московський, король польський, як монархи християнські, будуть собі здорові, а вам з нами між собою для чого різнитися? Тим більше, коли вони монархами будучи, про заспокоєння держав своїх між собою домовляються, належить і нам не розділяючись, але спільно всім про зміцнення своїх вольностей і про заспокоєння своєї вітчизни України дбати»⁸.

Ті зовнішньополітичні обставини, у яких перебувало Військо Запорозьке, кероване Петром Дорошенком, спонукали його до розгляду проявів підданства та протекції як гарантії безпеки, запоруки успішних воєнних дій. Як зауважують західноєвропейські дослідники історії Середньовіччя: «Першоджерела Європи були викувані на ковадлі війни»⁹. І це, на нашу думку стосувалося не лише періоду воєн варварів з Римом, які народили середньовічну Європу, а всього того історичного часу, протягом якого залишалася панівною т. зв. егоїстична концепція безпеки¹⁰. Дана концепція, в свою чергу, була природно-історичним породженням тієї історичної епохи, коли «головною формою політичних взаємовідносин між членами суспільства, країнами і цілими регіонами була залежність»¹¹, яка передбачала підпорядкування слабших сильнішими. Вихідною засадою егоїстичної концепції безпеки є опора на військову силу. Щоб залишатися у безпеці, тобто не стати об'єктом нападу із-зовні, потрібно самому підкорити, ослабити чи тримати у страхі своїх сусідів.

Зрозуміло, що за таких історичних реалій та розуміння безпеки «зачати війну з сильним без сили» означало, на думку П. Дорошенка у листі від 3 червня 1675 р. до І. Самойловича, не лише виставити себе на посміховисько, але й приректи на смерть: «...Дійсно б сміялися, коли б ми завзялися наступати на ті сили (*турецького султана – О.С.*), нагло б гинули!»¹².

Як наслідок, ідеал безпечного становища України представникам її політичної еліти бачився у тому, щоб, за формулюванням П. Дорошенка, «кожному неприятелю могли б ми бути страшні»¹³.

У межах егоїстичної концепції безпеки бачилося навіть встановлення союзницьких взаємин. Так, П. Дорошенко, зі слів І. Мазепи-старшини, сподівався, точніше, на початку 1676 р. уже тільки мріяв про «дружбу надійну і вічну» з татарами. І засобом придбання такого союзника гетьман ба-чив проведення проти Криму успішного військового походу¹⁴.

Повівши боротьбу за своє окремішне політичне існування, українська політична еліта, щоб убезпечити себе від зовнішньої агресії, а отже і гарантувати своє панівне становище у суспільстві, могла діяти двома шляхами: або мобілізувати суспільство на подолання всіх можливих зовнішніх ворогів, і таким чином позбавити їх можливості нападати, або знайти покровителя, який гарантував би можливість об'єднаного захисту від потужніших нападників. Оскільки заново створений соціально-політичний організм не мав достатніх сил для гарантування власної безпеки першим шляхом, альтернативою залишалось шукати протектора-оборонця. Така політико-культурна орієнтація була природною і повністю відповідала тогочасним уявленням про міждержавні стосунки та засоби захисту власних інтересів.

Ще 1632 р. Ю. Немирич у «Розмові про московську війну», опублікованій в Парижі, писав: «...Дуже важко народові без союзників і приятелів, коли він мусить поклатися тільки на власні сили. І хоч такий народ буде навіть дуже героїчний і громитиме своїх ворогів, то все ж таки він повинен собі шукати приятелів і союзників а також допомоги»¹⁵.

Як видно з розповідей грецького архієпископа Манасія, так само розумів протекцію й П. Дорошенко, який 1671 р. пояснював подорожньому клірику, що прийнявши Правобережжя під свою руку, цар би їх «від усякого неприятеля обороняв»¹⁶. Показовим у аналізованому контексті є й факт, пов'язаний зі зміною підданства 10 правобережних полковників 1674 р. Покидаючи П. Дорошенка й визнаючи своє підданство цареві, 17 березня вони насамперед вимагали оборони: «Якщо турецький султан і кримський хан та інші неприятельські люди почнуть на них наступати війною, і царська величність чи боронити накаже?»¹⁷.

З огляду на зміст зовнішньополітичної діяльності лідерів Національної революції та визвольного руху ми погоджуємося з думкою визнаного знавця міжнародного права й історика Л. Окиншевича. Він виходив з тези, що плани пошуків «протекції» чужоземного монарха «у дуже багатьох випадках прикривали собою – зважаючи на скрутний і складний зовнішньо-політичний стан, – свідоме стремління до утворення незалежної держави»¹⁸.

Можливо, найвідвертіше наявність відповідної орієнтації у вищих політичних колах засвідчив гетьман П. Дорошенко у довірливій розмові з І. Мазепою: «...Коли б дав Бог, щоб яким би не довелося способом з поляками або з Москвою помиритися, хоча б і крещика лизнути, а потім від них же взявши війська з необхідним, Крим йти воювати і давши їм добряче знати і своє віддавши: оскільки ніколи нічого доброго на мою сторону не хочуть чинити, не тільки відряджених наче з каменя від них не можемо витиснути». Проте кінцевою метою протекції Москви чи Варшави у тій ситуації правобережний

гетьман бачив не помсту. Припускаємо, що привід помсти він тут використував для легітимації своїх, визначених егоїстичною концепцією безпеки, намірів здобути не просто союзника, а такого союзника, якому можна було б диктувати умови. Кінцевою метою гетьману бачилося досягнення незалежності, котра у рамках тогочасних уявлень про безпеку та міждержавні стосунки уявлялася як здобуття могутності на страх усім учасникам міжнародного політичного процесу. Саме так можна витлумачити далі слова П. Дорошенка: «Потім дружбу надійну та вічну з ними (*татами* – О.С.) укласти. І так кожному неприятелю могли б ми бути страшні»¹⁹.

За протекцію треба було чимось відплачувати, і українська сторона, зважаючи на геополітичне розташування України, вважала, що такою відплатою має бути виконання гетьманом функції передмур'я для Польщі. «Кам'яною стіною» «державі Московській, також і Польській, від Татар» називав Україну 13 лютого 1668 р. брат гетьмана Григорій Дорошенко²⁰.

Бачення протекції як засобу реалізації власної політичної окремішності (гарантування «прав і вольностей»), усвідомлення факту вигідності надання протекції не лише для Гетьманщини, але й для самого протектора, за умови перехрещення на теренах України геополітичних інтересів різних політичних сил – все це у комплексі створювало для старшинства можливість захищати свої суспільно-політичну окремішність та інтереси шляхом вибору та зміни протекції.

Зміною протекції як засобом гарантування політичних потреб України активно користувався П. Дорошенко. Це видно, зокрема, з його пояснень московському послу Ф. Бобровичу на початку лютого 1669 р.: «Буде у великого государя Малоросійські міста будуть обидві сторони, і вони в підданстві бути раді: а хто стане різнити, станемо вибиватися, нас і король прийме і Татари не відступлять»²¹.

Надзвичайно вагомим питанням для з'ясування політико-культурного обличчя політичної еліти гетьманату П. Дорошенка є їх погляди щодо підданства сусіднім монархам. Як можна судити з листа польських і литовських комісарів від 31 жовтня 1669 р. до П. Дорошенка, потреба і готовність гетьмана «схилитися до оборони» означала паралельно визнання свого підданства, тобто підвладності монарху, що забезпечує оборону²². За міжнародно-правової практики, коли міждержавні взаємини будувалися з врахуванням уявлень про систему ієрархії володарів²³, це було нормою. Український гетьман, не маючи монаршої крові в жилах, не піддавшись обряду помазання на володарювання, міг сподіватися на воєнну підтримку Україні лише за умови, що він визнає себе підданим монарха, від якого очікував протекції, та обов'язково зобов'язує себе службою на користь того.

Підданство, у межах виконання лише воєнних обов'язків, розумів і П. Дорошенко. У листі до І. Самойловича та його старшин від 22 серпня 1675 р. він пояснював, що плануючи мир з Польщею він мав на увазі таку ситуацію, коли б вони «від себе повністю нам війську запорозькому і всій Україні дали спокій, а самі лише захистом від польових потрав і підданого від нас війська запорозь-

кого вірною задовольнялися службою»²⁴.

Визнаючи за собою обов'язок підданства й обіцяючи приблизно одне і те саме: «служити вірно, без всіляких хитань та зради», гетьмани завжди були зорієнтовані на обумовлене підданство. У такому вигляді дані орієнтації фіксуються і за років гетьманування Петра Дорошенка, який 8 лютого 1669 р. у листі до Д. Многогрішного висловлював своє бачення взаємин гетьмана з монархом: «Справді хвали гідна справа з Москвою і зо всіма на нас ворожими в згоді і підданими православного монарха відзиватися нам православним <...> кондиціями не так як небіжчик Брюховецький був...»²⁵. Хоча у зацитованому документі зберігся далеко не увесь текст, проте і наявний недвозначно засвідчує, що підданство бачилося українській еліті обов'язково обумовленим певними кондиціями.

Орієнтації на обумовлене підданство фіксують і доноси московських емісарів у Гетьманщину. Так, В. Тяпкін від 20 січня 1668 р. зазначав: «І таємно <...> і явно багато значних людей задніпров'я» готові були б піти у підданство, «лише б його царська величність в них в містах і містечках воевод і залог і всіляких чинів начальників Московських не було, і вольностей їхніх козацьких і права були при них не порушені...»²⁶. Більше того, як 13 листопада 1668 р. повідомляв з Козельця ротмістр І. Рославцев, наказний гетьман Г. Дорошенко і полковники продемонстрували орієнтацію на незгоду визнавати підданство, накинуте силою, з одночасним позбавленням вольностей. При цьому наголошував: «... Війна ж у них ні за що інше стала, лише за козацькі вольності; а по неволі ж нас в підданство привести важко: ми ж за свої вольності до останнього чоловіка помремо»²⁷.

Виконуючи воєнні обов'язки перед протектором, українці своє підданство обумовлювали наданням з боку протектора реального захисту. У межах орієнтації на протектора як зобов'язаного захищати своїх підданих вів свою полеміку з І. Самойловичем і П. Дорошенко. У листі від 3 червня 1675 р. він звинуватив лівобережного гетьмана (а опосередковано і царя) у тому, що той повоював Черкаський, частину Чигиринського полку «і всю забузьку сторону, Умань та інші міста, далеко від себе розміщені, під руку царя православного і під свій намовив регімент», пообіцявши їм захист, «а у час потрібний на слізне тих людей прохання їх не оборонив, до останньої згуби, і величезну кількість душ невинних (яких я не міг оборонити) в бусурманську привів неволю»²⁸.

Цю ж тему з ще різкішими емоційними нотами правобережним гетьманом висловлено у листі до І. Самойловича від 22 серпня 1675 р.: «...Під покровом відірвання від дружби бусурманської і під покровом обіцяння оборони, багатократно входячи сюди і війська на нас посилаючи, чого самі не розорять, відступаючи від справжніх військ бусурманських, замість оборони на згубу людей залишають»²⁹.

Вимога протекторського захисту стосувалася і внутрішньополітичного життя Гетьманщини. Як на одну з причин свого відокремлення від Чигирини та укладення договору з Москвою Д. Многогрішний вказував на неспроможність

П. Дорошенка надати, свого часу, військову допомогу Лівобережжю: «...Обіцяв нас від війська й. ц. в-ті обороняти. А як війська й. ц. пр. в-ті ратні з й. м-тю кн. Ромодановським наступати почали, писали ми до нього багаторазово, просячи слізно, щоб негайно давав нам допомогу, і він на те нічого не вважаючи, зі своїми радниками так відказав: хай самі обороняються»³⁰. Нам невідомо як зреагував Дорошенко на таку заяву, проте продовження ним стосунків з лівобережним гетьманом засвідчує факт визнання такої аргументації.

З огляду на те, що політичний суверенітет у Східній Європі XVII ст. отожднювався не з народом, а з особою законного монарха, Б. Хмельницький, як стверджують історики, «змушений був знайти для України зверхника <...> монарха, що міг би забезпечити новосформованому й автономному суспільству законність і захист»³¹.

Визнаючи право монархів сусідніх держав бути одночасно і монархом політично окремішньої Гетьманщини, українські старшини наголошували, що представники українського та очолюваного монархом суспільства є «рівні» та «вільні» один стосовно одного, перебуваючи «під єдиним государем, волею собі обраним». Це було нормою для української політичної еліти і тому саме так розтлумачував 1 січня 1668 р. сутність їх взаємин московському послу В. Тяпкіну П. Дорошенко³².

Українські старшини ніколи не дивилися на монарха як на безконтрольного, свавільного суб'єкта політичного життя. Монарх їм уявлявся підпорядкованим моральному авторитету Всевишнього. Це демонстрував і П. Дорошенко. 22 березня 1676 р. він визнавав, що «присягу учинити Господу Богу на вірне підданство й. ц. пр. в-ті і її (охорони Боже) зрадити смертно є грішити». Водночас переконував лівобережних полковників, що їм (як і всім старшинам Війська Запорозького) насамперед «волю і честь всього війська запорозького <...> належить <...> опасати», «щоб і душа наша перед спасителем була при нелицемірній присязі чиста». Таким чином, П. Дорошенко проводив думку, що вищим моральним авторитетом є Бог і саме йому – не монарху, чиниться присяга, а її «нелицемірна» реалізація, на службі цареві, вимагає захисту «волі й честі» Української держави³³.

В цілому, сутність вимог до монархів-протекторів можна передати за допомогою формули: політика монарха має відповідати потребам України. Так, 18 квітня 1669 р. генеральний писар П. Дорошенка Л. Бускевич, повідомляючи Д. Многогрішному про мету свого посольства до турецького султана, передусім наголошував, що у політиці зорієнтованій на Туреччину, немає навіть йоти рабської підлеглості: «...Лише того не дай Боже, щоб ми так нерозсудливо сліпим поспіхом в турецьке іго шиї свої віддали...» Далі писар висловив центральну думку листа, вказуючи саме на головну запоруку підданства: адекватність політики протектора потребам протегованого суспільства: «...Підавалося військо турецькому цареві, коли і християнські монархи не ласкаві, що своїми фортецями нас утверджуючи і на полі, і на морі нам, людям до війни здатним, займатися не дають, а нібито тим собі сприяють, насамперед шкодять:

не тримає цар турецький фортецями країни, а мало не всім світом володіє...»³⁴.

22 лютого 1671 р. чигиринські генеральні судді П. Бережицький та С. Половець у листі до короля, засуджуючи спроби підканцлера Речі Посполитої А. Ольшевського підбурити проти П. Дорошенка козацькі маси, писали: «Звольте, В. К. М-те, виявити нам свою панську ласку і не стримуйтеся, благаємо, в задоволенні всіх наших потреб. Тоді й ми, дізнавши ласки, не будемо вагатись класти свої голови за В. К. М-ть»³⁵.

Ця ж спрямованість прослідковується у баченні полтавським полковником Ф. Гаркушенком царського рішення виключно як такого, що забезпечує політичну стабільність у краї. Оскільки проголошення гетьманом Д. Многогрішного вело до розриву єдності, то орієнтований на П. Дорошенка полковник у листі до Д. Многогрішного відмовлявся визнати його володарем найпочесніших клейнодів, піддаючи сумнівам сам факт його утвердження на гетьманстві московським монархом: «...А ти невідомо чи від царя православного чи від неприятеля душевного прийняв на себе такий високий уряд». Таку заяву він ґрунтував на тому, що цар «не бажає і не велить нікому чинити православному народові християнському кровопролиття і непокою»³⁶, тобто цар, як український монарх чи протектор, не може прийняти рішення, що шкодило б українським інтересам.

Визнаючи московського монарха суб'єктом політичного життя України, П. Дорошенко та його старшини ніяк не визнавали права московських служилих людей урядувати чи втручатися в українські справи. У міждержавних стосунках старшини розглядали себе повністю рівноправними з московськими служилими людьми. Так, П. Дорошенко 12 лютого 1669 р. звернувся до Г. Ромодановського з протестом на той факт, що російський воєвода через його голову таємно листувався з чернігівським полковником, наказним гетьманом Д. Многогрішним. За аргумент проти такого ігнорування гетьман використав підкреслення рівності: «...Що не мало б чинитись, оскільки ми є християни рівні і єдинокупельно і єдиним миром у святому хрещенні помазані брати»³⁷. Але особливих сентиментів і тим більше втрати політичної волі у захисті українських інтересів заради «братства во Христі» в українській еліті не виникало. Вказівка на братство подавалася у контексті вимоги на визнання за українцями рівноправності. Оскільки цього не спостерігалось, гетьман вважав за доцільне діяти жорстко паритетно.

Отже, маємо підстави стверджувати, що політична культура Петра Дорошенка та його старшин розвивалася як продовження політичної культури часу Богдана Хмельницького. Політична еліта гетьманату П. Дорошенка чітко стояла на позиціях захисту політичної суб'єктності. На шляху до неї старшини погоджувалися: на включеність до складу Речі Посполитої у якості політично автономного суб'єкта, який виступає джерелом центральної влади спільної держави; на визнання підданства обраному монарху-протекторові. Незважаючи на тиск з боку політичних еліт держав, очолених монархами-протекторами, старшини та П. Дорошенко завжди стояли на позиціях: підпорядкування

гетьманській владі усіх суб'єктів політичного життя, а тим більше – представників чужої державності, що перебували на теренах Гетьманату; паритетності у міждержавних стосунках; використання зміни протектора, як механізму захисту українських інтересів; розуміння підданства як виконання лише воєнних обов'язків, за умови, що протектор виконує свої обов'язки щодо захисту України, гарантує реалізацію станових «прав та вольностей»; заперечення права представників політичної системи держави монарха-протектора урядувати в Україні чи втручатися у її внутрішні справи.

Загалом, політико-культурні орієнтації, виявлені представниками гетьманату П. Дорошенка у тодішніх конкретно-історичних обставинах, засвідчують, що політико-культурним ідеалом П. Дорошенка та його оточення залишалася нічим не обмежена політична суб'єктність України, реалізована у незалежній державі.

Примітки:

¹ Смолій В. Петро Дорошенко. Політичний портрет. Наукове видання / В. Смолій, В. Степанков. – К., 2011. – С. 9, 25-35.

² Дорошенко Д. Гетьман Петро Дорошенко: Огляд його життя та політичної діяльності / Д. Дорошенко. – Нью-Йорк, 1985. – С. 23-24.

³ Там само. – С. 292.

⁴ Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией (далі – Акты ЮЗР). – Т. 9. – С. 202, 306.

⁵ Акты ЮЗР. – Т. 6. – С. 250.

⁶ Там само. – Т. 8. – С. 54.

⁷ Там само. – Т. 9. – С. 166; Т. 8. – С. 265.

⁸ Там само. – С. 183.

⁹ Говард М. Війна в європейській історії / М. Говард. – К., 2000. – С. 7.

¹⁰ Косолапов Н. Сила, насиліе, безопасность: современная диалектика взаимосвязей / Н. Косолапов // Мировая экономика и международные отношения. – 1992. – № 11. – С. 45.

¹¹ Власть: Очерки современной политической философии Запада. – Москва, 1989. – С. 12.

¹² Акты ЮЗР. – Т. 12. – С. 122.

¹³ Там само. – С. 551.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Брик М. Юрій Немирич. На тлі історії України / М. Брик. – Лоссер, 1974. – С. 24.

¹⁶ Акты ЮЗР. – Т. 9. – С. 391.

¹⁷ Там само. – Т. 11. – С. 391.

¹⁸ Окіншевич Л. Значне військове товариство на Україні-Гетьманщині XVII–XVIII ст. / Л. Окіншевич. – Мюнхен, 1948. – С. 8.

¹⁹ Акты ЮЗР. – Т. 12. – С. 551.

²⁰ Там само. – Т. 7. – С. 109.

²¹ Там само. – Т. 8. – С. 59.

²² Там само. – Т. 9. – С. 93.

²³ Плохій С. Божественне право гетьманів: Богдан Хмельницький і проблема легітимності гетьманської влади в Україні / С. Плохій // *Mediaevalia ucrainica: ментальність та історія ідей.* – Т. III. – К., 1994. – С. 99.

²⁴ Акты ЮЗР. – Т. 12. – С. 222.

²⁵ Там само. – Т. 7. – С. 127.

²⁶ Там само – Т. 6. – С. 253.

²⁷ Там само – Т. 7. – С. 109.

²⁸ Там само. – Т. 12. – С. 119.

²⁹ Там само. – С. 223.

³⁰ Там само. – Т. 8. – С. 177.

³¹ Субтельний О. Україна: Історія / О. Субтельний. – К., 1993. – С. 171.

³² Акты ЮЗР. – Т. 6. – С. 248.

³³ Там само. – Т. 12. – С. 600.

³⁴ Там само. – Т. 8. – С. 153.

³⁵ Цит. за: Дорошенко Д. Гетьман Петро Дорошенко... – С. 335.

³⁶ Акты ЮЗР. – Т. 8. – С. 254.

³⁷ Там само. – С. 74.

Отримано: 10.10.2016 р.

Віталій Степанков

ПЕТРО ДОРОШЕНКО ТА ВІДРОДЖЕННЯ НИМ ДЕРЖАВОТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ 1665–1672 рр.

Попри існуючі надбання науковців у висвітленні діяльності П. Дорошенка, проблема з'ясування його ролі в консолідації політичної еліти Гетьманщини та відновленні зусиль у сфері подолання існуючого поліцентризму влади й досягнення державного суверенітету, продовжує залишатися актуальною. А відтак зробимо спробу акцентувати увагу на виявленні її першорядних аспектів.

В історіографії встановлено, що обрання гетьманом П. Дорошенка (серпень 1665 р.) припало на час гострої кризи процесу елітотворення. Аналіз «Інструкції послам Війська Запорозького» гетьмана і правобережної старшини на Варшавський сейм (грудень 1664 р.) та змісту укладеного лівобережною старшиною Московського договору (осінь 1665 р.) дає підстави стверджувати, що відбувалася обвальна втрата старшиною ролі елітної меншини суспільства та її деградації до рівня псевдоеліти¹. Перший крок у напрямі пошуку виходу з